

Onderwijsvernieuwing in het wetenschappelijk onderwijs

Het Nederlandse universitaire landschap is uniek: kwalitatief sterk, compact, verbonden in samenwerking tussen onderwijs en onderzoek, en met een stevige digitale infrastructuur. De Nederlandse universiteiten willen hun studenten zo goed mogelijk voorbereiden op de toekomst. Daarvoor is het belangrijk om het wetenschappelijk onderwijs blijvend te vernieuwen. Het onderwijs speelt daarmee in op ontwikkelingen binnen en buiten Nederland.

Maatschappelijke ontwikkelingen en onderwijsvernieuwing

De ontwikkelingen in de maatschappij gaan snel. Denk aan de verdergaande digitalisering maar ook ontwikkelingen zoals de coronapandemie, klimaatverandering, informatiestromen, transformatie van de arbeidsmarkt, globalisering en personalisering. Deze ontwikkelingen roepen nieuwe vaardigheden en vraagstukken op maar ook nieuwe mogelijkheden op voor de gehele maatschappij en dus zeker ook voor het wetenschappelijk onderwijs. In deze paragraaf schetsen we enkele perspectieven op en richtingen aan deze ontwikkelingen en de consequenties ervan voor het wetenschappelijk onderwijs.

Universiteiten zijn een **academische community** - intrinsiek gedreven door de zoektocht aan de grenzen van het weten. Universiteiten zijn een community van docenten, studenten en wetenschappers, die allen in nauwe verbinding staan met stakeholders – van alumni tot andere universiteiten, de samenleving en bedrijven – regionaal, nationaal en internationaal. En vanuit die community, vanuit het wetenschappelijk onderzoek, maar zeker ook vanuit de samenwerking met stakeholders uit de verschillende netwerken, ontstaan nieuwe vragen en nieuwe mogelijkheden voor samenwerking, in onderzoek én in onderwijsaanbod. In de politiek (en de financiële vertaling daarvan) staan overigens veel van de voor onze community vanzelfsprekende kenmerken van universiteiten onder druk. Zoals de verwevenheid tussen onderzoek en onderwijs of hun internationale karakter. Waar internationalisering in het onderwijs door ons al goed doordacht is, is de verwevenheid van onderwijs en onderzoek een van de thema's die we nog verder zouden kunnen uitwerken; het grote belang van deze verwevenheid met academische onderwijskwaliteit zal misschien overtuigender moeten worden aangetoond.

Maatschappelijke ontwikkelingen leiden ten eerste tot **veranderingen in de aard** van wetenschappelijke opleidingen, misschien ook wel in eindkwalificaties. Enerzijds door een sterkere focus op brede maatschappelijke vraagstukken in het wetenschappelijk onderwijs en onderzoek; of onderwijs georganiseerd rondom ongestructureerde problemen. . Anderzijds doordat universiteiten studenten meer en vaker gaan opleiden in competenties (in plaats van in kennisgebieden), zodat zij flexibeler in kunnen spelen op ontwikkelingen in de maatschappij en arbeidsmarkt, en door de vorming van Europese Universitaire samenwerkingsverbanden (EUNs). Concepten als de *T-shaped professional* en wereldburger van de toekomst die kan kiezen voor een eigen persoonlijke leerroute, sluiten hierbij aan. Ook zullen professionele beroepsgroepen (artsen, advocaten, accountants, maar ook nieuwe professionals) hun eisen blijven bijstellen, hetgeen aanpassingen vergt van de eindtermen.

Maatschappelijke ontwikkelingen vragen steeds vaker om interdisciplinaire oplossingen. Dat vraagt ook om nieuwe opleidingen, waarbij studenten interdisciplinair opgeleid worden, maar ook bij huidige opleidingen om

Vereniging Universiteiten van Nederland

Lange Houtstraat 2
Postbus 13739
2501 ES Den Haag

Tel +31 70 302 14 00
E-mail post@unl.nl
Web universiteitenvannederland.nl

KvK 40480226
IBAN NL61 INGB 0001 5964 15
BTW NL007088784B01

samenwerking te zoeken met andere opleidingen. Dit vraagt een verandering van het systeem en vraagt een andere rol van docenten.

Vernieuwing in het onderwijsaanbod vergt afstemming, enerzijds met de maatschappelijke sectoren waar het leeuwendeel van de studenten terecht komt, anderzijds met elkaar om het aanbod te optimaliseren (vergroten waar tekorten zijn ontstaan, differentiëren waar dat aansluit bij de eigen strategie), om voorlichting en doorverwijzing te verbeteren. De samenleving/de politiek/de minister zal deze afstemming in toenemende mate verwachten, en mogelijk willen vormgeven middels bijvoorbeeld sectorplannen. Om hier goed mee om te kunnen gaan, lijkt de ontwikkeling van een gezamenlijke werkwijze raadzaam.

Digitale ontwikkelingen bieden kansen om het wetenschappelijk onderwijs op een andere manier vorm te geven; bijvoorbeeld onderwijs wat niet meer aan plaats en tijd gebonden is (en daarmee ook aansluit bij de virtuele mobiliteit van studenten binnen EUNs) of met nieuwe technologische ondersteuning, zoals software voor het op afstand afnemen van toetsen, maar ook het gebruik van artificiële intelligentie, *Augmented Reality* of *Serious Games* in het onderwijs. De kern van wetenschappelijk onderwijs bestaat uit een combinatie van fysieke/digitale contactmomenten waarin kennis wordt overgedragen, waar verdiepende inzichten tot stand komen, waar kritische en interdisciplinaire onderzoeksvaardigheden worden aangeleerd, en waar studenten tot gewetensvolle academici worden opgeleid. Digitale middelen kunnen daarbij een aanvulling, verrijking of vervanging zijn. Hierbij zijn het leerdoel, de discipline en de doelgroep leidend in wat er online of offline gebeurt, wat er op afstand of op de campus plaatsvindt.

Er is ondanks het gedeelde beeld over de relatie van *educational technology* tot het wetenschappelijk onderwijs wel sprake van verschillende ambities en tempo's tussen de universiteiten in het toepassen van nieuwe technische ontwikkelingen. Zo zijn er verschillen in tempo als het gaat om AI, VR en Learning bots.

Ook bij vraagstukken rondom flexibilisering en modulair vormgeven van het onderwijs verschillen de universiteiten in tempo en ambitie. Waar de ene universiteit inzet op het meer in eigen tempo studeren door middel van flexstuderen, werkt een andere student aan het meer mogelijk maken voor studenten om bij een andere instelling te studeren. Alle instellingen delen het belang van flexibilisering van onderwijs in het kader van Leven Lang Ontwikkelen.

Bovendien brengt de inzet van *educational technology* ook nieuwe uitdagingen en vraagstukken mee; de afhankelijkheid van grote(re) techbedrijven neemt er mee toe. Vooral het eigenaarschap over de studentgegevens roept vragen op bij de Nederlandse universiteiten. De universiteiten hebben recent afgesproken gezamenlijk toe te werken naar een digitaliseringsstrategie¹, waarin ook aandacht is voor gezamenlijke inkoop en mogelijk gezamenlijk bouwen. Op die manier kan de autonomie van de instelling gewaarborgd blijven.

Een andere ontwikkeling is dat de universiteiten een **grotere diversiteit in studentenpopulatie** kennen dan voorheen. Onder andere door de toegenomen aantallen studenten, door ontwikkelingen rondom 'leven lang ontwikkelen' (LLO) en door ingaande en uitgaande mobiliteit van internationale studenten. Deze toenemende

¹ Zie ook: https://www.universiteitenvannederland.nl/nl_NL/publieke-waarden-en-academische-soevereiniteit.html

diversiteit van de studentenpopulatie – initieel en post-initieel – vraagt om vernieuwingen in het onderwijsaanbod en onderwijsvormen. Hier speelt bijvoorbeeld bij LLO-onderwijs dat de combinatie van werk en studie uitdagingen in tijd, plaats, kosten en waarde van het onderwijs kan oproepen, waardoor voor deze doelgroep een sterkere flexibilisering van het aanbod wenselijk is. Ook voor andere doelgroepen, bijvoorbeeld internationale studenten, verwachten de universiteiten dat flexibel onderwijs in tijd, locatie en programma studeren mogelijk passender is.

Een laatste ontwikkeling die we hier willen aanhalen, betreft **personalisering**. Dit heeft een weerslag op hoe studenten participeren in het wetenschappelijk onderwijs. Om aan te sluiten bij niet alleen de diverse studentengroepen, maar ook bij de verschillende behoeften van de individuele studenten, verwachten universiteiten dat er meer gezocht moet worden naar gepersonaliseerde leerwegen, zonder afbreuk te doen aan de academische, met onderzoek verweven, basisontwikkeling die universiteiten studenten moeten bieden. Universiteiten spreken van een versnelling in de ontwikkeling van aanbod- naar vraaggestuurd onderwijs, die enerzijds bijvoorbeeld leidt tot een focus op studentsucces in plaats van studiesucces, en anderzijds tot een vraag naar meer flexibele of individuele leerroutes in het wetenschappelijk onderwijs en de mogelijkheid om te wisselen tussen het wo en het hbo. Dit maakt dat universiteiten spreken van een toekomst met flexibeler wetenschappelijk onderwijs – zowel initieel als post-initieel.

Natuurlijk zijn deze ontwikkelingen niet uniek voor Nederland. Voorbeelden uit andere landen, zoals Singapore met verdergaande flexibilisering of Amerika met ontwikkelingen in hybride onderwijs, geven aansporing om het Nederlandse wetenschappelijk onderwijs verder te vernieuwen. Ook de Europese Unie lanceerde recent een agenda voor het hoger onderwijs, waarmee Digital Education Actionplan 2021 - 2027. Als Nederlands universiteiten moeten we ons meer naar buiten richten. Zeker ook om – met ons kwalitatief goede en vooruitstrevende universitaire landschap – bij te blijven en in regionale en internationale netwerken goed op elkaar aan te blijven sluiten.

Inspelen op onderwijsvernieuwing

De hierboven geschetste ontwikkelingen zullen in verschillende vormen en met verschillende snelheden vragen om veranderingen van de universiteiten gezamenlijk en op instellingsniveau. Zij vergen **wendbaarheid** en **responsiviteit** van de universiteiten. Responsief in het ontwikkelen van onderwijs dat aansluit op de maatschappelijke verwachtingen en in dialoog met het werkveld. Responsief binnen de netwerken waar de instelling zich in bevindt. Wendbaar omdat de verwachtingen, de studentpopulaties en het werkveld zich voortdurend blijven ontwikkelen. Dat vraagt om ruimte om te experimenteren voor universiteiten, waarbij er in een *coalition of the willing* gezamenlijk toegewerkt wordt naar nieuw aanbod. De lessen die daarbij worden opgedaan, kunnen vervolgens gedeeld worden met de andere universiteiten, zodat men van elkaar kan leren.

Natuurlijk vragen ook de digitale ontwikkelingen om **aanpassingen op instellingsniveau**, bijvoorbeeld fysiek door technologische toepassingen in werk- en collegieruimtes te integreren, in curricula en ook in de professionalisering van docenten. De universiteiten verwachten dat het integreren van nieuwe technologie in het curriculum bijvoorbeeld leidt tot intensiever gezamenlijk optrekken van ICT-afdelingen en docenten binnen de instelling. Waar het gaat om digitale leermiddelen hebben docenten – zeker door het onderwijs op afstand

– recent in de coronacrisis veel extra ervaringen opgedaan. Hierbij merken de universiteiten op dat docenten dit veelal zelf of binnen netwerken ontwikkelen. Dit kan extra gestimuleerd worden.

Ook de groeiende diversiteit in studentenpopulaties en de personalisering in het onderwijs hebben een effect op **de rol en professionaliseringsvraagstukken van de docent**. Universiteiten verwachten een uitbreiding van de rol van docenten – van vakinhoudelijk expert naar een vakinhoudelijk begeleider voor diverse studentgroepen (van ‘onderwijsgever’ naar ‘onderwijsmaker’). Een docent die zowel in fysieke als in online contactmomenten waarde toevoegt, en die via verschillende media kan bijdragen aan de ontwikkeling van de wetenschappelijk studenten. De coronacrisis heeft nog een keer het belang van contactmomenten en onderlinge ontmoetingen onderstreept voor de algehele ontwikkeling van de academische studenten, zeker ook in relatie tot studentenwelzijn.

Tot slot vraagt de personalisering, die zich uit in meer regie bij de student en meer maatwerk, dat universiteiten nadenken over hoe zij hun **community** kunnen blijven **versterken**. Mogelijk heeft dit niet alleen gevolgen voor de (fysieke) organisatie van het onderwijs, maar ook effect op de rol van onderzoeksconsortia, *learning communities*, en andere wetenschappelijke organisaties, die het gedrag en de zelforganisatie van wetenschappelijk medewerkers mede bepalen. Verdergaande flexibilisering, uitwisseling en samenwerking in (regionale, nationale, Europese en mondiale) netwerken vragen daarnaast om een organisatorische omslag; denk bijvoorbeeld aan iets heel praktisch als roostering en bijbehorende bebouwing. Tegelijkertijd kunnen deze ontwikkelingen ook leiden tot didactische en inhoudelijke vernieuwingen doordat samenwerking tussen docenten, disciplines, in netwerken en tussen universiteiten kunnen leiden tot nieuwe inzichten, nieuwe leermaterialen en andere onderwijsvernieuwingen.

Vervolgacties

Alle universiteiten zijn continu bezig met onderwijsinnovatie en het inspelen op bovengenoemde ontwikkelingen. Maar het vraagt ook iets van de universiteiten gezamenlijk. Om in te blijven spelen op bovenstaande ontwikkelingen, vraagt dit vanuit de universiteiten om de volgende vervolgacties:

- Universiteiten van Nederland start met een bestuurlijke werkgroep voor onderwijsvernieuwing die minimaal twee keer per jaar bij elkaar komt. De stuurgroep bespreekt periodiek (minimaal twee keer per jaar) de ontwikkelingen op het gebied van onderwijsvernieuwing in relatie tot de reeds lopende gezamenlijke initiatieven. Op basis van de overleggen agendaert de werkgroep eventuele aandachtspunten in de Stuurgroep Onderwijs & Onderzoek. Drie thema's die in ieder geval verdere uitwerking behoeven zijn:
 - het onderzoeksgebonden karakter van het academisch onderwijs;
 - het vinden van een werkwijze voor afstemming over vernieuwing van het onderwijsaanbod;
 - het inventariseren van onderwerpen waarop instellingen willen experimenteren en welke (wettelijke/financiële) knelpunten hierbij in de weg staan;
- Als onderwijs vernieuwd wordt, moeten docenten daarin meegenomen worden. Het BKO richt zich op het professionaliseren van docenten en staat internationaal goed aangeschreven. Om het BKO verder door te ontwikkelen, kan gekeken worden naar een flexibelere en meer modulaire opzet van het BKO. Het voorstel is om hiervoor een opdracht te geven aan de Werkgroep Universitaire Onderwijscentra (WUO). Daarnaast kan er ook gekeken worden naar bij- en nascholingsmogelijkheden voor docenten.

Universiteiten *van* Nederland

- We gaan door met het onderwijsfestival, dat een keer per 2 jaar georganiseerd wordt., waarbij *best practices* uitgewisseld worden en waarbij aandacht is voor community vorming. Op die manier kunnen instellingen leren van elkaar. Het bureau van Universiteiten van Nederland neemt de verantwoordelijkheid voor de organisatie van dit festival. Waar mogelijk wordt er aangesloten bij bestaande onderwijsfestivals van instellingen. Tussen die twee jaar creëren we voor onderwijsvernieuwers een online community. De Open Universiteit zal, in afstemming met de andere universiteiten, vormgeven aan de online community.
- De lobby richting Europa en de Europese Unie wordt versterkt rondom de ontwikkelingen met (big) techbedrijven. Hierbij is ook aandacht voor de ontwikkelingen rondom (big) techbedrijven. De werkgroep Digitalisering van Universiteiten van Nederland wordt daarom gevraagd hier een verdere uitwerking aan te geven (ook op basis van het eerdere advies publieke waarden).
- Op nationaal niveau sluit de visie aan bij de reeds lopende lobby op het versterken van de randvoorwaarden om onderwijs van kwalitatief hoog niveau te houden: investeringen in de digitale infrastructuur, een bekostigingsmodel waarin flexibilisering past en instellingsaccreditatie.